

19 april 2024

**#65 Nederland Veganland:
De nieuwe melkkoe van ons
land?
Berno Strootman, Joran
Lammers en Jaap Korteweg**

Meer info en luisteren op:

<https://studioplantaardig.nl/Podcast/65-nederland-veganland-de-nieuwe-melkkoe-van-ons-land-berno-strootman-joran-lammers-en-jaap-korteweg/>

00:00:10 Esther Molenwijk

Verbeter de wereld met vork en mes. Mijn naam is Esther Molenwijk en dit is 'Studio Plantaardig'. Wat als heel Nederland vegan werd, dat is de vraag waar mijn drie gasten van vandaag zich mee bezighouden. Berno Strootman is landschapsarchitect en voormalige Rijksadviseur voor de fysieke leefomgeving. Samen met Joran Lammers van de Universiteit van Leiden onderzocht hij in het project 'Nederland, veganland', hoe ons landschap eruit zou zien wanneer we geen dieren meer zouden houden voor ons eten. Maar, waar het voor Berno en Joran nog om een gedachte-experiment gaat, wil mijn derde gast aan tafel zo'n plantaardige samenleving ook daadwerkelijk realiseren. Het is Jaap Korteweg, voor veel luisteraars natuurlijk bekend van de Vegetarische Slager en Those Vegan Cowboys. Met zijn initiatief 'Nieuwe Vroenten' werkt hij nu aan een gebied van 1000 hectare, waarop 6000 Mensen zelfvoorzienend kunnen leven. Hoe zou ons land eruit zien zonder veeteelt en wat zouden we eten? Daar gaan we het over hebben. Welkom alledrie, eigenlijk zijn we op jouw kantoor, Berno, mooi dat we hier mogen zijn. Ik wil ook bij jou beginnen en dan haal ik er meteen een uitspraak bij die je deed in Trouw in 2020. Daar zei je: 'Bijna alle Nederlandse landschappen zijn gemaakt door boeren en dat ging tot na de Tweede Wereldoorlog goed. Over 100 jaar kijken we terug en zien we dat we tussen 1950 en 2040 niet wisten hoezeer we de weg kwijt waren.' Wat is nou de kern van, ja, wat er misgaat?

00:01:50 Berno Strootman

Ja die quote kon ik me niet herinneren, maar ik ben het...

00:01:52 Esther Molenwijk

Sta je er nog wel achter?

00:01:53 Berno Strootman

Ja, ik denk gewoon een goede quote. Wat was wat was nou je vraag?

00:01:59 Esther Molenwijk

Ja, wat de kern is van wat er misgaat?

00:02:02 Berno Strootman

Nou, kijk, wij hebben.., kijk, het klopt inderdaad, de Nederlandse boeren hebben ons landschap gemaakt. Ze hebben het land ontgonnen ingericht en gezongd dat we hier eten kunnen produceren. En dat ging tot de Tweede Wereldoorlog goed, in de zin van dat er weinig middelen waren om het land enorm naar je hand te zetten. Je kon het wel een beetje naar je hand zetten, maar niet heel erg. En na de Tweede Wereldoorlog zijn we gaan industrialiseren, zijn we veel intensiever gaan boeren en hadden we ook steeds meer middelen om het land naar onze hand te zetten, dus ook met machines, de hele waterhuishouding, we hebben allerlei kunstmest geïntroduceerd, dat was al veel eerder trouwens, maar op grote schaal kwam het beschikbaar en allerlei pesticiden. Dus we hebben op een steeds industriëlere manier dat land eigenlijk uitgeknepen, uitgeperst, om er het maximale uit te halen. En dat heeft altijd een prijs. En de prijs is dat, nou, de kwaliteit van ons milieu, lucht, water, bodem achteruit gegaan is, dat de vogels, andere insecten allemaal enorm zijn teruggelopen en ook dat de kwaliteit van het landschap enorm teruggelopen is.

00:03:05 Esther Molenwijk

En dat is echt vooral het effect geweest van de manier waarop we ons voedsel produceren?

00:03:09 Berno Strootman

Ja, grotendeels.

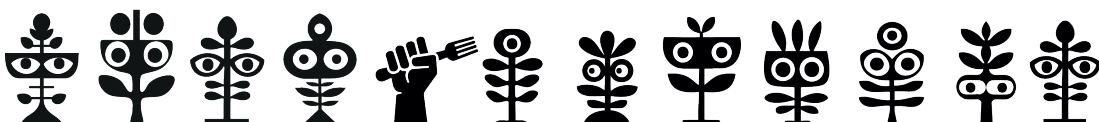
00:03:10 Esther Molenwijk

Ja, nou ben je dus uit gaan zoeken hoe Nederland eruit zou kunnen gaan zien als we allemaal vegan zouden eten. Dat lijkt me best een stap voor een landschapsarchitect. Hoe kwam je op dat idee?

00:03:24 Berno Strootman

Nou, het heeft een lange voorgeschiedenis. Toen ik Rijksadviseur was en je bent dan lid van het college van Rijksadviseurs en je adviseert het kabinet over alles wat met ruimtelijke kwaliteit te maken heeft. Dat heb ik 4 jaar gedaan, van 2016 tot 2020, en toen ik daar aan begon, de reden om het te willen toen ik daarvoor gevraagd werd, was dat ik dacht 'ik wil nu eindelijk wel eens proberen invloed te hebben op de landbouw, omdat die landbouw zo ontzettend ons landschap bepaald.' Dus, als landschapsarchitect werk je in het landschap, je ontwerpt daaraan, maar een heel belangrijke factor in dat landschap, namelijk de landbouw, daar heb je eigenlijk een invloed op en ik dacht 'als Rijksadviseur, nou zit ik dichtbij het vuur, dichtbij het kabinet en kan ik misschien daar wel een beetje invloed op uitoefenen.'

00:04:04 Esther Molenwijk

studio PLANTAARDIG

00:08:48 Joran Lammers

Daar is het mee begonnen, wat Berno net ook zegt, vanuit het idee 'wat als iedereen in Nederland vegan zou gaan eten'. Maar daarna bedenk je ook van 'ja, de bemesting van die boerdenijen doen we dat met kunstmest of met maaimest'?

00:09:04 Esther Molenwijk

Precies, want we hebben geen dierlijke mest meer.

00:09:07 Joran Lammers

Exact. Dus zijn we ook langs experts geweest in Nederland, naar de 'no shit farm' onder andere, in Flevoland. Joost van Strien heet hij, ja, die nu ook al zonder kunstmest en dierlijke mest werkt.

00:09:16 Esther Molenwijk

Ja want die gebruikt maaimeststoffen van vlinder-bloemigen, geloof ik, die hij van het land haalt en die gebruikt die op zijn land?

00:09:22 Joran Lammers

Ja, en ook daar, op basis van zijn bedrijfsvoering hebben we ook weer uitgangspunten geformuleerd, die we weer gebruikt hebben voor de berekening. Of zoiets als voedselverspilling bijvoorbeeld, komt dan op je pad, nu, van boer tot bord, wordt de voedselverspilling geschat op tussen de 25 en 30%, dus dat is echt enorm. Nou willen we dan in dit gedachte experiment daar ook wat over zeggen? Toen hebben we gezegd, van 'ja, we moeten het meenemen in onze berekening, voedselverspilling, maar dan gaan we wel uit dat het wat verminderd', bijvoorbeeld dus in die zin zijn het allemaal schuifjes waar je keuzes in maakt.

00:09:59 Esther Molenwijk

Ja, helder. En nog even je zegt 'iedereen wordt vegan' en dat betekent niet alleen dat we in dat experiment geen dierlijke producten meer in Nederland zouden telen, maar we gaan het ook niet meer importeren, toch?

00:10:08 Joran Lammers

Nee.

00:10:08 Esther Molenwijk

Dus het is niet zo dat we al onze hamlappen uit Duitsland gaan halen. We doen het gewoon niet meer, dat is het uitgangspunt. Nou gaan we straks naar de de uitkomst, ga ik eerst nog naar Jaap, want Jaap, zoals ik al vertelde bij de introductie, jij bent op kleine schaal, op kleinere schaal, van plan om dit in de praktijk te brengen. Nog even terug, want jij bent een boerenzoon en we kennen jou natuurlijk vooral als als ondernemer. Hoe ben jij opeens op het idee gekomen om je met gebiedsontwikkeling bezig te gaan houden?

00:10:36 Jaap Korteweg

Ben ik al langer mee bezig. Ik ben trouwens ook boer, hè, niet alleen boerenzoon.

00:10:39 Esther Molenwijk

Ja, sorry, dat is waar.

00:10:43 Jaap Korteweg

Nou ja, ik ben 20 jaar geleden begonnen met een zogenaamd nieuw landgoed. Dat betekent dat je landbouwgrond omzet in natuur en om dat te bekostigen, dat is een waardevermindering in financiële zin, mag je dan bouwen. Ik wilde graag in de natuur wonen. En het is een prachtig project geworden, wat erg gewaardeerd wordt, waar mensen erg naar hun zin wonen. En, ik werd een jaar of 3 geleden, denk ik, gevraagd door de provincie Brabant, het van Gogh Nationaal Park, dat is een initiatief om allerlei duurzame ontwikkelingen in de provincie te bevorderen, in het gebied waar van Gogh ooit heeft rondgelopen. Nou, dat is inmiddels de helft van de provincie, hè, dat werd steeds groter. En toen ging het over de toekomst van voedsel en werd mij gevraagd om daar in mee te denken en toen, wat ook hier onderzocht is, wat hier nu voor ons ligt, dit onderzoek, dat zat al in grote lijnen ook wel in mijn hoofd, dat dat ongeveer de impact zou kunnen hebben. Dus ik heb toen gezegd: 'Als je dat ook echt tastbaar wil maken, want dat is ook wel mijn ervaring, zowel als boer als als Vegetarische Slager, dat..., je kunt hele mooie verhalen hebben, maar op het moment dat je mensen laat zien wat het doet, laat proeven, hè, laat beleven, dan is dat heel effectief, omdat het anders een abstract idee blijft.'

00:11:57 Esther Molenwijk

Ja, dus jij wilde het ook uitgaan voeren?

00:11:58 Jaap Korteweg

Dus, we willen eigenlijk in een gebied, zonder dierengebruik, zonder veestallen, zonder luchtwassers, zonder fijnstof, zonder slachthuizen, met twee keer zoveel natuur en dus ook zelfvoorzienend, want ik heb toen uitgerekend, maar heel simpel, hè, je zegt serieus gewerkt op een biertviltje, inderdaad. Maar het aardige was: We hebben elkaar natuurlijk ook een keer gesproken en dat zat dus heel dicht bij elkaar, hè, en dat wordt nu ook bevestigd, want inmiddels zijn er allerlei partijen betrokken bij mijn initiatief: Mensen van de Rabobank, gebiedsontwikkelaars die er ook kritisch naar gekeken hebben, maar eigenlijk, en dat is wel mooi om te zien, dat het gewoon voor de mensen die het onderzoeken die toch eigenlijk verstand van zaken hebben, gewoon ook positief verrassend is, hè, dat er zo'n enorm winst te behalen valt. En hier is natuurlijk gekeken naar Nederland met dat onderzoek, maar ik heb gekeken naar Brabant, dat is nog een een graadje sterker, want Brabant is de meest vee-dichte provincie van de wereld, van Nederland, maar ook van de wereld. Dus, als je dan

studio PLANTAARDIG

kijkt naar het landgebruik voor het landbouwsysteem, wat in hoofdzaak intensieve veehouderij is, dan heb je buiten Brabant wel 8 keer zoveel landbouwgrond nodig dan in de provincie, is mijn schatting, terwijl we, als we volledig plantaardig gaan leven, dan zouden we met de bevolking van 2050, zouden we maar de helft, of ruim de helft, van het huidige landbouwareaal nodig hebben, maar dan ook nog eens biologisch en zonder kunstmest en bestrijdingsmiddelen, dus twee keer zoveel natuur dan nu, ja, enorme, enorme winsten.

00:13:27 Esther Molenwijk

En even concreet, want jij hebt geloof ik gekozen..., of de blauwdruk is nu zo'n beetje 1000 m², sorry 1000 hectare. Dat is 10 km²?

00:13:38 Jaap Korteweg

Ja, ongeveer 3 bij 3,5 km.

00:13:42 Esther Molenwijk

Ik heb het even vergeleken: Amsterdam centrum, sorry voor het randstedelijke voorbeeld, maar dat is 8 km², even dat mensen een beetje gevoel krijgen bij hoe groot is dat dan? En het idee is dat daar 6000 Mensen op zouden gaan wonen.

00:13:55 Jaap Korteweg

Ja, want dat is het gemiddelde, naar verwachting, wat in 2050 in zo'n gebied zou wonen, hè, dus we gaan echt Brabant in het klein creëren met de maximale bevolkingsdichtheid, 2050, daarna gaat hij waarschijnlijk weer krimpen, hè, is de verwachting, maar dat is echt in de piek.

00:14:12 Esther Molenwijk

En kun je ons eens een schets geven, als we daar doorheen lopen, wat zien we? Zijn dat allemaal allemaal groene 'earthships' of hoe ziet zo'n gebied er een beetje uit, qua bouw en qua voedselproductie?

00:14:24 Jaap Korteweg

Nou ja, we willen het niet alleen met voedsel duurzaam doen, maar met alles, ook met energie, dus we gaan alle energie zelf opwekken. Kan ook, dat is ook al berekend, dus dat gaan we doen met zon en windenergie, eventueel nog andere vormen, aardwarmte, dat kan ook allemaal. Maar dat is dus ook gewoon mogelijk. We gaan zo duurzaam mogelijk bouwen. Dat zal ook veel aan hout zijn en dan op een manier die heel lang meegaat, zodat het, als het even kan, ook gereproduceerd kan worden in het gebied. En qua voedsel, ja, dus geen bestrijdingsmiddelen, nauwelijks kunstmest, geen kunstmest, geen veestallen, geen ammoniak, geen fijnstof, allemaal niet nodig, en schoon water, schone lucht, schone leefomgeving, twee keer zoveel natuur.

00:15:04 Esther Molenwijk

Wie wil dat nou niet? Klinkt toch wel heel aantrekkelijk.

00:15:06 Jaap Korteweg

Ja, dat is ook wel het aardige dat, als ik er dus met mensen over praat, dan zegt iedereen 'wanneer kan ik daar gaan wonen', hè, iedereen wil er wel wonen. Het is niet zo dat we de mensen die er gaan wonen dat we die ook gaan beperken in hun boodschappen.

00:15:23 Esther Molenwijk

Ze mogen nog wel buiten 'Nieuwe Vroenten' hun mandje vol laden, met toch dan maar weer hamlappen?

00:15:28 Jaap Korteweg

Ja, en we gaan ook niet kijken wat er in zit, want dat is ook gewoon niet te doen en dat zou ik ook niet willen, geloof ik. Wat het vooral wil zijn, is een inspiratie: Wat zou het een enorme winst zijn wanneer we dit gaan doen.

00:15:37 Esther Molenwijk

Dus het idee is wel dat het genoeg voedsel produceert voor al die mensen, in waarin calorische waarde, zeg maar, maar niet dat zij perse alleen maar vanuit dat gebied zelf hoeven te eten?

00:15:46 Jaap Korteweg

Nee, en we gaan..., natuurlijk hè, er komt dus een boerderij of een aantal boerderijen, hè, er zal ongeveer een 300, 400 hectare landbouwgrond zijn, van die 1000. En natuurlijk ga je proberen zoveel mogelijk in het gebied te verkopen, hè, maar er komt geen muur omheen te staan. Het is geen gesloten gemeenschap, integendeel. We willen juist dat ie zo open mogelijk is, dat mensen ook van buitenaf kunnen zien wat de enorme winst is.

00:16:06 Esther Molenwijk

Laten we weer even uitzoomen naar Nederland. En ja, dan ben ik natuurlijk heel benieuwd, om te beginnen, voeding. Jullie hebben uitgerekend: Kan dat, kunnen we heel Nederland voeden op een plantaardig menu. Aan wie van jullie twee kan ik het woord geven om te vertellen of het past?

00:16:22 Joran Lammers

Nou, we kunnen allebei ja zeggen.

00:16:26 Esther Molenwijk

Ja het past ja.

00:16:28 Berno Strootman

Het past ruimschoots.

00:16:30 Esther Molenwijk

Ja, hoeveel procent van onze landbouwgrond zouden we nog nodig hebben dan?

00:16:35 Berno Strootman

studio PLANTAARDIG

Ja, we hebben de 'Schijf voor Life' als uitgangspunt genomen en dat is dan een knipoog naar de 'Schijf van Vijf' van Lobke Faasen.

00:20:20 Esther Molenwijk

Door een heel groot aantal diëtisten onderschreven en erkend.

00:20:24 Berno Strootman

Ja, door 200 diëtisten onderschreven, hè, dat is echt niet zomaar iets. Het is niet zomaar een verzinsel.

00:20:30 Esther Molenwijk

Nee precies. Dus die hebben jullie als uitgangspunt genomen voor voor wat we moeten gaan telen in Nederland?

00:20:38 Joran Lammers

Ja, voor de hoeveelheden. En wat dat precies dan gaat worden, daar hebben we verder ook niet veel uitspraken over gedaan, dus we hebben geen gerechten in ons boekje staan.

00:20:44 Esther Molenwijk

Nee snap ik, toch, ik pak hem er even bij hoor, want ik vond dat een mooi schema en ik was inderdaad heel benieuwd. Ik begrijp dat we het overgrote deel van onze landbouwgrond zouden stoppen in het telen van peulvruchten, want we hebben natuurlijk die eiwitten hard nodig, en dan kwam graan op een tweede plek, en dan krijg je nog de noten, de knolgewassen fruit, groente, dat soort dingen, maar vooral die peulvruchten zijn dus belangrijk.

00:21:08 Joran Lammers

Dat is allemaal gebaseerd op de dagelijks aanbevolen hoeveelheid uit die 'Schijf voor Life'.

00:21:13 Esther Molenwijk

Maar ik zie bruine bonen, veldbonen en tuinbonen. Maar nou denk ik toch, veganisten eten vooral heel veel sojaproducten eigenlijk, tempeh, tofu, dat soort dingen, kunnen we die niet goed telen in Nederland of..?

00:21:28 Joran Lammers

Deels wel, maar we zijn nu uitgegaan van de productiecijfers van het CBS, dus dan hebben we..., het liefst kijken we dan naar gewassen die nu op dit moment ook veel geteeld worden, omdat we daar dan de meest betrouwbare cijfers per hectare hebben. Maar ja, ik denk..., stel dat we deze kant op zouden ontwikkelen, dat er in Nederland heel veel andere dingen geteeld kunnen worden. Niet alles natuurlijk, want sommige dingen kun je ook beter in het buitenland telen dan in Nederland. We zeggen ook niet per se dat al ons voedsel uit Nederland hoeft te komen. We laten alleen zien dat het uit Nederland kan komen.

00:21:57 Esther Molenwijk

Ja, dus calorisch of qua eiwitten of qua voedingsstoffen. B12 is misschien het enige wat je niet direct kan telen?

00:22:05 Joran Lammers

Ja, dat kan je met bacteriën maken in een laboratorium.

00:22:08 Esther Molenwijk

Precies nou, daar weet jij Jaap weer alles van.

00:22:10 Jaap Korteweg

Ja inderdaad, hè, en nu is het zo dat dat mensen vaak het idee hebben, daar moet je vlees voor eten, voor B12 of zuivel, maar dat is echt onzin, want die dieren in de veehouderij hebben ook allemaal een tekort, omdat ze niet meer buiten wroeten, dus die krijgen in hun voer ook die B12 toegevoegd, zodat zij geen tekort hebben, zodat wij indirect hè die gemaakte B12 consumeren. Dat kunnen we beter direct doen, dat is waarschijnlijk vele malen efficiënter. Over die soja trouwens, waar je het even over had, dat is in ieder geval in Nederland inmiddels ook heel goed mogelijk, hè, er zijn rassen ontwikkeld die geschikt zijn voor de Nederlandse landbouw. Het project loopt al langer, maar er schijnen nu echt rassen te zijn die het echt goed doen, waarmee je dus dat ook prima in kunt vullen hier, hè, dus ook de soja direct, maar ook de tofu en andere producten daarvan.

00:22:59 Joran Lammers

Ik denk ook: De innovatiekracht die nu in het huidige voedsysteem zit, die kan ook ergens anders op gericht worden. Dus hoe komen we aan onze olie en vetten? Er wordt onderzoek gedaan naar algen bijvoorbeeld, waar je heel efficiënt olie uit kunt halen. Dus, als je bepaalde keuzes maakt, dan komt de kennis daar ook vanzelf achteraan, denk ik.

00:23:17 Esther Molenwijk

Dat is natuurlijk waar, ja, dan ben ik nog even benieuwd wat ik me voor kan stellen dat boeren zo zeggen als ze dit horen, van 'ja, dat is allemaal wel leuk, maar zonder stront komt er niks uit de grond. Jullie noemen natuur-inclusieve landbouw, minder mest, misschien maaimeststoffen, geen chemicaliën, dan moet je uitgaan van een veel lagere productie.' Is dat zo? Hoe zie jij dat Jaap?

00:23:40 Jaap Korteweg

Het grote gat in de kringloop is nu de mensen-mest, hè, vroeger ging die terug naar het land, was buitengewoon kostbaar in authentieke landbouwsystemen is dat zo. En dat moeten we gewoon gaan doen. Er zijn ook allerlei programma's dat dat moet gaan gebeuren, want nu is het afval, belastend afval. We moeten gewoon die mensen-mest, met riool-slip weer zodanig gaan bewer-

studio PLANTAARDIG

denken 'ja, waarom zou je dit als samenleving niet gaan doen' en dat kun je natuurlijk nooit als rijk afdwingen, maar als je kijkt waar nu de subsidies terechtkomen, de landbouwsubsidies hè, meer dan 800 miljoen per jaar alleen al aan het gemeenschappelijk landbouwbeleid. Als je kijkt waar het terecht komt, is dat vooral bij grote bedrijven, vooral bij veehouderijen, hè, dus de kleinere bedrijven, de vernieuwende bedrijven, de meer plantaardige bedrijven die krijgen maar een deel daarvan. Als je alleen dat al zou omdraaien, als je zou stimuleren dat mensen plantaardig gaan eten meer dan nu gedaan. We hebben een eiwitstrategie waarvan we nog maar moeten afvragen of we die halen, die zegt dus dat we van 60% dierlijk, 40% plantaardig, wat het nu ongeveer is, 61-39 is het nu, dat we in 2030 moeten we naar 50-50, wil onze rijksoverheid graag, maaraAls je kijkt welke instrumenten daarop ingezet worden, is nog maar zeer beperkt. Dus dat.

00:29:28 Esther Molenwijk
Dus dat gaan we niet halen op deze manier.

00:29:29 Berno Strootman
Nou ja, we hebben al zoveel doelstellingen en die halen we allemaal niet, dus dat zal bij deze ook wel zo zijn.

00:29:33 Esther Molenwijk
Nog even.. Oh, Jaap

00:29:35 Jaap Korteweg
Ja, er is er eentje die we wel halen, geloof ik, hè, dat is met groene energie, hè, daar zitten we zelfs ver boven. Maar goed, daar is ook echt fors in geïnvesteerd en daar waren we natuurlijk maar wat blij mee, met die gascrisis, hè, ik bedoel, dus, het heeft wel degelijk effect als de overheid ingrijpt.

00:29:48 Berno Strootman
Zeker, zeker.

00:29:50 Esther Molenwijk
Nog even, nu we bij het geld zijn. Jullie hebben ook een kosten-batenanalyse laten maken. Leek me een hele belangrijke stap, want ook dat is natuurlijk iets waar iedereen over zou beginnen. En wat blijkt? Het gaat ons ook financieel wat opleveren als we dit doen. Joran wat gaat het ons opleveren?

00:30:09 Joran Lammers
Nou, het is gebleken..., als je nu naar het voedselsysteem kijkt, nu, hoeveel dat kost en wat het oplevert, is dat ongeveer gelijk in Nederland. Dus netto levert ons de voedselindustrie niet zoveel op, als je ook de milieukosten en afwenteling meerekent.

00:30:26 Esther Molenwijk
De hele voedselindustrie, plantaardig en dierlijk samen?

Oke.

00:30:30 Joran Lammers
En Max van der Sleen heeft voor ons een MKBA studie gedaan.

00:30:33 Esther Molenwijk
Een Maatschappelijke Kosten Baten Analyse.

00:30:35 Joran Lammers
Ja, van 'stel dat ons project uitgevoerd zou worden' en 'stel business as usual, als we zo doorgaan'. En daar heeft hij het op gescoord en daar blijkt dus dat ons gedachte-experiment er beter uitkomt dan business as usual.

00:30:52 Esther Molenwijk
En, hoe kan dat? Waar zit dat hem in?

00:30:54 Joran Lammers
Bijvoorbeeld als je kijkt naar milieuproblemen, die worden echt opgelost zo'n beetje in ons scenario en dat kost ons nu gewoon maatschappelijk heel veel geld, dus in die zin levert ons plan dus veel geld op. Gezondheidskosten.

00:31:11 Esther Molenwijk
Ja, want even kijken de investering zou 117 miljard zijn over een periode van 20 jaar, ja, je hebt het boek erbij en dat zou een rendement opleveren van 13% per jaar.

00:31:24 Berno Strootman
Ja, en dat is enorm hoog. Als je kijkt, het ministerie van Financiën hanteert standaard 2-4% rendement op investeringen in grote nationale projecten, van infrastructuur bijvoorbeeld en klimaat. Dus, dit is een hele aantrekkelijke maatschappelijke investering. Nee, we gaan inderdaad uit van 117 miljard. Dat heeft Max van Sleen berekend en dat is ongeveer twee keer zoveel als wat de provincies nu berekenen wat het nationaal programma 'Landelijk Gebied' kost. Die zitten op, even uit mijn hoofd, 55 of 57 miljard. En het rijk had berekend 24 miljard, wat, zeg maar, de omwenteling zou kosten in het nationaal programma 'Landelijk Gebied'. Provincies komen op het dubbele. Die 24 miljard die lag op de plank, inmiddels niet meer helemaal, en ik ben heel benieuwd wat het nieuwe kabinet gaat doen. Dat zal vast kleiner worden. Dus, het is een hoop geld, maar het rendeert ook, hè, dus het is een enorme verbouwing van Nederland natuurlijk en ook een enorme..., ook voor iedereen die ermee te maken heeft, ook als je boer bent, als je veehouder bent, is het natuurlijk een enorme omwenteling. Maar dat gaat ook niet van de ene dag op de andere.

00:32:30 Joran Lammers
Het is ook geen plan wat we maken.

studio PLANTAARDIG

00:32:31 Berno Strootman

En het is ook geen plan, het is een denkoefening, maar we vonden wel het belangrijk om die denkoefening zo concreet mogelijk te maken, want stel nou dat we het echt zouden willen doen als land, hè, wat kost dat dan? En ook is dat nou..., want je hoort van 'ja nee, ons land is de tweede exporteur van voedsel van de wereld, hè, dat is belangrijk voor onze economie'. Nou, dat valt allemaal neuze mee hoe belangrijk dat is.

00:32:51 Esther Molenwijk

En hoe zit dat dan?

00:32:52 Berno Strootman

Nou, ik weet het percentage niet meer, weet jij het percentage, hoeveel dat op dit moment is? Een relatief klein aandeel.

00:33:00 Esther Molenwijk

We zijn een doorvoerder vooral, hè?

00:33:01 Jaap Korteweg

Ja precies.

00:33:02 Berno Strootman

Daar verdienen we ook geld aan natuurlijk, hè.

00:33:03 Jaap Korteweg

Er zijn allerlei berekeningen van, maar dat is natuurlijk een financieel verhaal nu, waar alleen gekeken wordt naar de baten, maar niet naar de kosten. En als je die kosten meeneemt, dan is dat negatief in veel scenario's. Maar als je kijkt naar voedsel, dan zijn we geen exporteur, maar dan zijn we een grote importeur. Dus, we importeren veel meer voedingswaarde, calorieën dan we exporteren. Op het moment dat de grenzen dicht zouden gaan, moeten wij onmiddellijk al het vee slachten, anders komen we zelf om van de honger. Dus, wij hebben het helemaal niet goed voor elkaar als het gaat over voedselzekerheid.

00:33:33 Berno Strootman

Nee, want 3/4 van het voedsel wat wij eten, komt uit het buitenland. Dus, wij importeren voedsel voor onze dieren, maar we importeren ook voedsel voor onszelf, hè, dus ook het hele idee van 'No Farmers No food', hè, wij..., the Farmers van ons, ja, onze boeren, wonen maar voor een 1/4 in Nederland en 3/4 van onze boeren woont in het buitenland, hè, dus dat is ook een een vrij absurde gedachte, maar zo is het wel.

00:33:53 Jaap Korteweg

Maar dit wordt dan eigenlijk de nieuwe melkkoe voor het Nederlandse staat dan, een rendement van 13% over zo'n enorm project.

00:34:00 Berno Strootman

Nou ja, ze moeten er wel eerst even..., als staat moeten we er wel eerst in investeren en dan pas levert het rendement op. Maar ja, dat ja...

00:34:06 Jaap Korteweg

Het kan een enorme melkkoe na de gasbel nu de..

00:34:09 Berno Strootman

Het is een mooie metafoor, melkkoe, ja precies.

00:34:11 Esther Molenwijk

En Berno, ja, jij zit redelijk dicht op op het vuur, denk ik, nou ja, als ex-rijksadviseur. Jij weet toch een beetje hoe de hazen lopen en hoe we daar..., hoe we dit plan daar neer moeten gaan leggen.

00:34:25 Berno Strootman

Het is geen plan.

00:34:26 Esther Molenwijk

Sorry, hoe we dit gedachte-experiment daar moeten gaan laten leven.

00:34:29 Berno Strootman

Ja, ik heb ook al een keer tussentijds bij L&V een presentatie gegeven en dat vinden ze heel interessant. Nou kijk, ik denk, ik ben natuurlijk al wel een tijdje weg daar, al 3,5 jaar, en inmiddels is de wereld enorm veranderd in Den Haag. Sinds de laatste verkiezingen zijn de verhoudingen echt heel anders. Ik denk dat het enthousiasme in Den Haag om dit serieus uit te gaan rollen niet heel groot zal zijn, maar ik hoop wel..., voor heel veel mensen is dit een enorme eye-opener, voor onszelf was het al een enorme eye-opener. Als we dit vertellen, als we dit laten zien, laten lezen aan mensen: iedereen is hierdoor verrast en dat er überhaupt zoveel samenhang is tussen de veehouderij en al die problemen, die we hebben. Dat het ruimtelijk gezien zo'n enorme impact heeft. En al die voordelen die het kan opleveren op moment dat je minder of misschien wel helemaal stopt met die veehouderij, dat is, denk ik, voor heel veel mensen nieuwe informatie en wij hopen dus dat we hiermee mensen aan het denken zetten en wellicht dat dat dan op termijn leidt tot, ja, verandering van koers, maar wij verwachten niet dat dit morgen of in de volgende kabinetsformatie dat dit...

00:35:34 Esther Molenwijk

Dit komt niet in het regeerakkoord...?

00:35:36 Berno Strootman

Nee, ik heb zo'n vermoeden dat dat niet gaat lukken.

00:35:39 Joran Lammers

Maar er is wel de hoop dat we weer durven te puzzelen met de ruimte die we in Nederland hebben, wat we hier

studio PLANTAARDIG

00:39:43 Jaap Korteweg

Ja precies, ja, dat zou kunnen. Dus nou ja, dan houdt het op, hè, het is op vrijwilligheid gebaseerd.

00:39:51 Esther Molenwijk

Dit klinkt rete ingewikkeld om dan dus een gebied te vinden wat zo groot is, waar in feite iedereen dat wil of zich uit zou willen laten kopen.

00:39:57 Jaap Korteweg

Of nouja, nagenoeg iedereen. Je kunt natuurlijk wel zeggen dat, als er enkelen zijn, dat je zegt 'nou, dan laten we dat hè, dan accepteren we dat dat nog in stand blijft en in de tijd lost zich dat wel op'. Maar dat moet natuurlijk heel beperkt zijn.

00:40:10 Esther Molenwijk

En ik probeer het toch even vast te pakken, want het lijkt best..., want jullie zeggen van 'bottom up' vinden jullie belangrijk, maar dat is dat is ook..., dan ben je dus ook heel afhankelijk van wat er gebeurt, dan moet je eigenlijk een beetje op je handen zitten en kijken of er iets gebeurt 'bottom up'. Hoe doe jij dat? Op je handen zitten als ondernemer

00:40:24 Jaap Korteweg

Op je handen zitten? We hebben geen camera hier, hè, dan zou ik het gelijk voordoen. Maar nee, dat is toch gewoon mensen enthousiasmeren. En op zich is die nieuwe landgoederen-regeling wel een mooi voorbeeld. Dat was een initiatief van de provincie ruim 20 jaar geleden en dat was een hele korte notitie, 1 A4, waarin stond van 'nou, je moet voor iedere landgoedje, huis, wat je daar..., moet je 5 hectare landbouwgrond omzetten in natuur en zo een aantal. Maar dat past dus op 1 a4 en het was ook niet zo dat het kwestie van afvinken was en dan had je garantie dat je dat mocht doen. Nee, dan moet je ook nog draagvlak hebben in de omgeving. Je burens moesten enthousiast zijn, de gemeente moest enthousiast zijn, de provincie. dus het was geen garantie, maar het was weer een soort richtlijn en dat maakte eigenlijk heel eenvoudig voor overheden, want zij hoeven niks te doen, het initiatief is aan bewoners, mensen die daar wonen, initiatiefnemers. En die moeten gewoon met elkaar een heel mooi plan maken, wat ook aantrekkelijk is voor de overheid, wat aantrekkelijk is voor elkaar, voor iedereen die in dat gebied woont. Maar goed, het is natuurlijk hoopgevend dat heel veel mensen het willen, hè, heel veel mensen zeggen 'ik wil daar wel wonen'.

00:41:23 Esther Molenwijk

Maar juist als je je dat realiseert, vraag ik me af: Waarom niet gewoon top down een plan neerleggen, zeg 'dat gebied gaan we pakken, zo gaan we het doen'. En mensen vinden dit toch wel interessant, die komen wel. Waarom wachten?

00:41:37 Jaap Korteweg

Nou, misschien ook wel omdat het nog zo'n enorm gepolariseerd onderwerp is, hè, want het is natuurlijk eigenlijk krankjorum dat wij, hè, dat er zo omzichtig gepraat wordt over iets wat eigenlijk fantastisch nieuws is voor ongeveer iedereen hè. Er wordt natuurlijk al gauw gedacht in termen van 'geen vlees en geen zuivel meer'. Dat is natuurlijk onzin. Het is gewoon het nieuwe vlees en de nieuwe zuivel, de plantaardige vlees en plantaardige zuivel. En daar kunnen we nog veel meer van eten dan van de oude, want het is veel efficiënter, hè, dus zo hebben wij bijvoorbeeld nooit meegedaan aan 'De week zonder vlees', want we zeiden 'de week met veel meer vlees, maar dan met het nieuwe vlees, plantaardige vlees', hè, pak gewoon 3 burgers in plaats van 1tje, hè, dus het is eigenlijk een ontzettend goed nieuws verhaal, maar goed, het moet natuurlijk nog landen. Het moet ook..., mensen moeten af van hun angst, hè, bijvoorbeeld voor hun leven zonder vlees en zuivel. En dat gaat samen met de ontwikkeling van die nieuwe producten waar Berno het net over had. Op het moment dat het natuurlijk meer bekend wordt en mensen er ook kennis mee gemaakt hebben en het ook gewoon lekker vinden en het is gezond en duurzaam, ja, dan gaat dat vanzelf de goede kant op. Maar op het moment dat je dat dus nu top down zou doen, zo'n project, dan zou dat, denk ik, schadelijk zijn, dan zou dat buitengewoon schadelijk zijn. Ik zou daar geen voorstander van zijn. Heel ander verhaal.

00:42:40 Esther Molenwijk

Maar goed, je zegt niet top-down opleggen, maar in in principe, in jullie concept, hoeven mensen zelfs niet eens veganistisch te eten. Dus eigenlijk leg je ze niet zo heel veel op. Je zegt alleen: Binnen dit gebied willen wij uitsluitend plantaardig produceren.

00:42:56 Jaap Korteweg

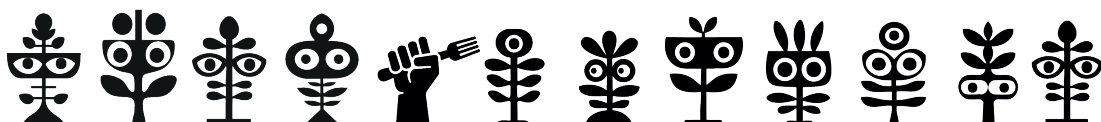
Ja precies, inderdaad. En we willen ook duurzaam, hè, dus dat betekent: Wanneer daar nu een huis staat, wat hartstikke onduurzaam is, hè, die bij wijze van spreken met de ramen open met een kolenkachel stookt. Dat willen we natuurlijk niet. Het hele gebied moet duurzaam zijn.

00:43:11 Esther Molenwijk

Ik zoom hier natuurlijk in op het voedsel en daarmee doe ik jullie iets te kort, want jullie hebben ook enorme berekeningen gemaakt voor hoe je je eigen energie produceert, maar zelfs hoe je genoeg energie produceert om te compenseren voor de zaken die uit het buitenland komen.

00:43:22 Jaap Korteweg

Niet alleen de directe consumptie, maar het is echt alles wat nodig is voor ons huidige consumptiepatroon, dat

studio PLANTAARDIG

00:47:35 Esther Molenwijk

En jij Benno, zou jij die koeien missen? Landschapswise.

00:47:39 Benno Strootman

Nou, ik denk wat je..., ik vind het leuk om dieren te zien in het landschap en het is een soort iconisch plaatje, om groene weilanden te zien met zwart-witte koeien. Maar het is ook een heel steriel plaatje natuurlijk. Als je kijkt wat we al kwijt zijn geraakt en als je kijkt wat we ervoor terugkrijgen straks, zou ik meteen kiezen voor het nieuwe landschap, waarbij die koeien er niet meer lopen, maar wel al die bloemen, al die insecten, al die vogels, al die wilde dieren, die hele diversiteit in die landbouw, die groene woestijnen omgevormd tot, nou ja, bloeiende weides en bloeiende akkers. Volgens mij is het een enorme vooruitgang, ook landschappelijk.

00:48:19 Joran Lammers

We kunnen ook zeggen, we doen niet 100% vegan, maar 90%. En de meeste dieren zijn nu toch verstopt in stallen ofzo. Dus het is niet zo dat je geen landschappen meer kan hebben, bijvoorbeeld cultuur-historische veenlandschappen, kun je ook nog zeggen van, nou, die willen we op een bepaalde manier behouden en dat willen we ook deels met met dieren.

00:48:35 Esther Molenwijk

Met Schotse hooglanders bijvoorbeeld die in de vrijheid lopen?

00:48:37 Joran Lammers

Bijvoorbeeld, of, dus in die zin hoeft dat beeld ook niet compleet te verdwijnen, dat is geen wet ofzo die daar..

00:48:44 Benno Strootman

Ik denk de veenweiden, dat zijn de laatste landschappen die je zou moeten transformeren, want die daar zijn allerlei opgaven, die ervoor zorgen..., en ook de omstandigheden die ervoor zorgen dat grasland daar heel goed past, maar wel andere graslanden dan nu, met ook andere koeien dan nu, lichtere koeien die niet zo makkelijk wegzakken in het ..., waardoor je de grondwaterstand omhoog kan zetten. Dat, als je niet helemaal naar de 100% gaat, maar goed, dan ga je al richting een plan, hè, we hebben geen plan, dat zou de laatste stap zijn. Dat zijn ook echt onze middeleeuwse, dat zijn onze Rembrandts eigenlijk. Maar de rest, denk ik, wordt er zoveel mooier en beter van, die paar koeien die..

00:49:22 Jaap Korteweg

Ja, wilde koeien toch? Ik bedoel..., dus veel meer ruimte voor nieuwe natuur waar gewoon oorspronkelijk levende runderen kunnen genieten. Ik vind het prachtig, als je dat ziet in die natuurgebieden en je ziet daar die hekrunderen of die wisents, hè, dat oorspronkelijke rund, uit Europa lopen, dus ze verdwijnen niet, alleen, het zijn

de vrije dieren. Ja, geen dierhouderij, maar dierlaterij.

00:49:50 Esther Molenwijk

Een dierlaterij? Heb jij dat nieuwe woord al geïntroduceerd? Mooi, nog even tot slot hoor, jullie doen erg je best om elke keer te zeggen dat het geen plan is, maar een gedachte-experiment, en dat snap ik, want elke keer dat we het ook maar hebben over alleen al die verschuiving naar 50-50 levert al Telegraaf-koppen op over betutteling, dus ik snap dat jullie denken 'ja, het is niet heel heel populair om te zeggen dat iedereen vegan moet worden'. Aan de andere kant hoor ik jullie alleen maar voordelen noemen. Als een gedachte-experiment nou aantoont dat het alleen maar voordelen heeft, moeten we dan gewoon niet op onze kop gaan staan om te zorgen dat we het gewoon uit gaan voeren, dat het een plan wordt?

00:50:32 Benno Strootman

Nou wat wij doen is, laten zien welke voordelen het heeft en dan hopen we dat we daarmee mensen in de brede zin, de samenleving, de wetenschappers, de beleidsmakers, de politici, inspireren om andere keuzes te maken en dan gaat het hopelijk snel.

00:50:55 Esther Molenwijk

En als het aan jullie ligt?

00:50:55 Benno Strootman

Ja, dan gaan we hier morgen mee beginnen.

00:50:57 Jaap Korteweg

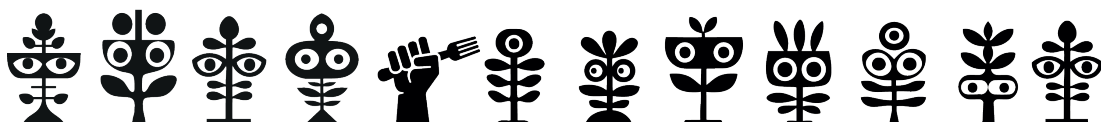
Niet op de handen zitten.

00:51:00 Joran Lammers

Ik denk ook dat de koppeling tussen deze twee projecten, zeg maar, het vrij durven denken over welke kant willen we op met ons landschap en het ook daadwerkelijk gaan uitproberen, dat dat een sterke combinatie is om ook een richting te krijgen, dus het gaat op gegeven moment meer om de richting en mensen enthousiasmeren en niet bang zijn voor de toekomst, maar zin krijgen in de toekomst. En dat is niet altijd slim door een plan te maken, maar wel door een gedachte-experiment te doen, die mensen aan het denken kan zetten of door gewoon te beginnen en daarmee te bewijzen dat het fijn is om daar te wonen.

00:51:33 Esther Molenwijk

Ja, dan heb je mensen zoals Jaap nodig die zeggen 'we gaan niet eerst kijken of de politiek hier nog eens een keer wat van vindt, we gaan zorgen dat mensen...'. Ja, goed. Jaap, mag ik jou tot slot vragen: Als mensen nou naar aanleiding van deze podcast denken 'dat wil ik, daar wil ik wonen, ik ga mijn burens overtuigen.' Wat doen ze dan?

studio

PLANTAARDIG

00:51:50 Jaap Korteweg

Ja, dan kunnen ze zich aanmelden op onze website:
Nieuwe Vroenten, oude Brabantse term.

00:51:55 Esther Molenwijk

Oh ja, waar komt het eigenlijk vandaan?

00:51:56 Jaap Korteweg

Ja, het staat voor.., het is het gebied waar ik woon,
voormalig laagveen was, daarna heideveld ontstaan.
Het is echt een gebied waar Van Gogh zeer waarschijnlijk
heeft rondgelopen, want het is vlakbij zijn woon-
plaats en dat heette dus Vroenten, of Vrunten, met
een u. En het betekent eigenlijk 'jouw woeste grond' of
'grond voor iedereen', 'algemene grond'. En dat is wel
een mooie term natuurlijk van het nieuwe gebied, dat
het weer van iedereen wordt, want dat is ook de bedoe-
ling, dat het gebied in handen komt van alle bewoners,
hè, dat ze er allemaal eigenaar van zijn.

00:52:28 Esther Molenwijk

Ja en.., want je noemt een aantal keer Brabant, maar
zou dit persé in Brabant plaats moeten vinden of mag
dit ook..?

00:52:34 Jaap Korteweg

Nee, dat mag eigenlijk overal. Alleen Brabant zou het zo
mooi zijn, omdat het contrast nergens groter kan zijn.

00:52:41 Esther Molenwijk

Helder, en hebben jullie straks ook een website of een
plek waar we jullie kunnen vinden?

00:52:47 Berno Strootman

Ja, ons boekje staat ook op een website die we hier spe-
ciaal voor gemaakt hebben en dat is www.nederlandveganland.nl.

00:52:54 Esther Molenwijk

En dan kunnen mensen al die prachtige plaatjes met
die, wat was het ook weer, 5600 blokjes waar Nederland
in verdeeld is, kunnen ze zien. Hartstikke mooi, dank
voor dit gesprek. Dat was hem weer. Leuk dat je luister-
de en dank weer aan alle luisteraars die de afgelopen
maand een donatie deden. Jullie maken deze podcast
mogelijk. Voor wie dat nog niet hebben gedaan: Ga naar
studioplantaardig.nl en de rest wijst zich vanzelf. Oh en
dan nog een verzoekje. Geef onze podcast een rating
in je podcast app. Dat kan bijvoorbeeld in Spotify. Hoe
meer sterretjes jij ons geeft, des te meer mensen we
kunnen bereiken. Dank je en tot de volgende!

VOLG STUDIO PLANTAARDIG OP JOUW FAVORIETE PODCAST PLAYER

